

СВЕТЛАНА ДИМИТРИЈЕВИЋ МАРКОВИЋ
МИЛИЦА ГРОЗДАНИЋ

УПОЗНАВАЊЕ СА СТРАТЕГИЈОМ
УПРАВЉАЊА РИЗИЦИМА
ПО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У
СЛУЧАЈУ КАТАСТРОФА

УДК 005.334:008(520)“2010”

Искуства с Петог међународног курса о управљању ризицима по културно наслеђе у случају катастрофа (*International Training Course on Disaster Risk Management of Cultural Heritage*), одржаног у Јапану септембра 2010. године

Културно наслеђе је осетљиво на дејство бројних природних чинилаца, попут поплава, земљотреса, клизишта, који могу попримити катастрофалне размере и у великој мери угрозити интегритет и вредност коју поседује. Поред природних чинилаца, наслеђе је изложено и бројним опасностима које су последица људских активности: ратови, експлозије, намерни пожари. Ове чиниоце није могуће ни контролисати ни избећи, али осетљивост културног наслеђа на природне чиниоце и оне узроковане људским активностима могуће је предупредити, односно смањити, а смањујући им осетљивост ми смањујемо ризик, а самим тим и последице које проистичу услед њиховог дејства.

Изазови постоје и у фази обнове и уклањања последица катастрофе. Небројано пута се десило да наслеђе које је претрпело разна оштећења буде срушено уместо обновљено приликом уклањања и санирања последица изазваних катастрофама. Изазови се огледају и у правилном и ефикасном процењивању штете која је настала, избору правог приступа обнови и санацији који обезбеђује да се очувају све вредности наслеђа – материјалне и нематеријалне. Након катастрофе, изазов је на прави начин окупити и ангажовати све неопходне актере, почев од локалног па до међународног нивоа у циљу заштите и опоравка културног наслеђа.

У светлу тих изазова, управљање ризицима је од суштинског значаја за заштиту културне баштине од катастрофа. У циљу изградње институционалних капацитета потребних за формулисање планова свеобухватног управљања ризицима који су засновани на карактеристикама културне баштине и природе опасности у

регионалном контексту, под покровитељством Унеска, Рицумејкен универзитет (*Ritsumeikan University*) већ пету годину заредом организује међународни програм обуке који су до сада прошли учесници из Непала, Индије, Пакистана, Бугана, Бангладеша, Ирана, Кине, Кореје, Филипина, Тајвана, Турске, Палауа, Перуа, Србије и Молдавије.

Заједничка карактеристика за већину ових земаља је да имају разрађене механизме и стратегије за примену разних мера и процедура у случају ванредних ситуација, али да немају унапред припремљене планове који би се бавили правовременом проценом ризика којима су изложена културна добра у случају дејства природних и других катастрофа, као ни разрађене и имплементирани превентивно-техничке и друге мере за ублажавање последица таквог дејства.

КАКО ЈЕ ДОШЛО ДО ОРГАНИЗОВАЊА КУРСА

Јула 2004. године, годину дана пред одржавање најављене Светске конференције посвећене заштити од катастрофа у Јапану, професор Кензо Токи, директор Рицумејкен универзитета, и професор Канефуса Масуда, у циљу придобијања међународне подршке у Унесковом центру за светско наслеђе (*UNESCO World Heritage Centre*) у Паризу, изложили су своју иницијативу да се у оквиру наведене конференције одржи и посебна сесија посвећена заштити културног наслеђа од катастрофа. Бројна разарања која су се у последње време десила и у којима је страдало културно наслеђе указала су на потребу да се ови ризици благовремено схвате, анализирају и да се предузму одговарајући кораци како би се негативне последице свеле на што је могуће мању меру.

Јануара 2005. године одржана је у Кобеу у Јапану Светска конференција посвећена заштити од катастрофа (*UN-WCDDR – World Conference on Disaster Reduction*), а у оквиру ње посебна сесија о културном наслеђу и управљању ризицима у случају катастрофа (*Disaster Risk Management of Cultural Heritage*, у наставку текста скраћено DRM). Тада је први пут на једној светској конференцији посвећеној смањењу ризика и последица услед дејства катастрофа културно наслеђе било тема разматрања и дискусије. На Конференцији је усвојена и декларација која је потенцирала блиску везу између заштите наслеђа и друштвено-економске стабилности и одрживог развоја друштва. Једна од препорука са тог скупа заговарала је потребу да академске заједнице развију научна истраживања, едукативне програме и обуку који би омогућили да брига о културном наслеђу постане саставна компонента планова

који се баве управљањем ризицима у случају ванредних ситуација, као и у фазама опоравка после тих катастрофа. У одговору на препоруке конференције, Рицумејкен универзитет је почео да делује као централна тачка у региону за организовање међународних истраживања, обуке и информационе мреже у области управљања ризицима у циљу ублажавања последица које могу изазвати катастрофе, а које се односе на културно наслеђе.

Значај иновације и едукације у циљу продубљивања знања и јачања свести о потреби предузимања превентивних мера како би се што више умањили ризик и последице настале услед катастрофа – поново је истакнута и на 30. заседању Светског комитета за наслеђе, одржаном јула 2006. године у Литванији. То је потврдила и Декларација усвојена на Међународној конференцији посвећеној заштити од катастрофа (*International Disaster Reduction Conference – IDRC*), одржаној у Давосу 2006. године.

ЦИЉЕВИ И СТРУКТУРА КУРСА

Курс је усмерен ка приказу различитих аспеката везаних за управљање ризицима којима је изложено културно наслеђе у случају катастрофе. Организован је с циљем да се путем интердисциплинарног тренинга професионалци оспособе да:

- боље разумеју шта значи интегрисана процена ризика и како се анализирају изложеност и могућа угроженост културног наслеђа услед дејства различитих непогода, било да су оне природне или да настају као последица људских активности, са аспекта њихове физичке, друштвено-економске и политичке осетљивости;
- изграде интегрисани систем управљања ризицима катастрофе којима је изложено културно наслеђе, а који би подразумевао инкорпорирање одређених мера предострожности у урбано планирање;
- израде DRM планове за културно наслеђе, који би били компатибилни са општим плановима за ванредне ситуације;
- формирају међународну научну мрежу.

Састоји се од низа предавања, посета одређеним локацијама, радионицама на којима полазници стичу искуство израде појединих компонената DRM плана, дискусија, тимских пројеката и појединачних и групних презентација. Од учесника је захтеван активан приступ у испуњавању различитих задатака курса. Један од циљева курса је и промовисање развоја сарадње међу научницима и стручњацима везаним за заштиту културне баштине у циљу изградње интернационалне мреже експерата.

УПОЗНАВАЊЕ СА СТРАТЕГИЈОМ УПРАВЉАЊА РИЗИЦИМА ПО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У СЛУЧАЈУ КАТАСТРОФА

Курс који је одржан у периоду од 13. до 26. септембра 2010. организован је с намером да пружи одговоре на следећа питања:

- Како се спречава ширење пожара који би наступио након земљотреса у историјском језгру и како се спречава да он угрози наслеђе, посебно оно од дрвета?
- Који систем превентивних мера и одговора у случају опасности треба развити како би се заштитило културно наслеђе, поготово оно које се налази у урбаној средини за време катастрофе?
- О чему треба посебно водити рачуна приликом процене штете након катастрофе?
- Како планирати дугорочни опоравак културног наслеђа након катастрофе и како постићи ефикасан ангажман различитих учесника на локалном, националном и интернационалном нивоу?

УЛОГА И ЦИЉ DRM

Бројна разарања која су се у последње време десила и која су озбиљно оштетили бројна културна добра, од којих су многа уписана на Листу светске културне баштине, указују на потребу да се ризици од природних катастрофа и оних изазваних људским активностима благовремено схвате, анализирају и да се предузму одговарајуће мере како би се негативне последице које би ове катастрофе могле оставити на културна добра биле што мање. Из тог разлога прописана је обавеза да се за наслеђе које је уписано на листу Светске културне баштине ради DRM (*Disaster Risk Management of Cultural Heritage*); UNISADR, 2002 – *Disaster*, у преводу катастрофу, дефинише као озбиљан поремећај функционисања заједнице или друштва праћен великим људским, материјалним, економским и еколошким губицима који су такви да превазилазе способност погођене заједнице да се коришћењем сопствених ресурса опорави. Она погађа људе и имовину и наравно наслеђе заједнице и може да изазове неповратни губитак наслеђених вредности и по питању интегритета и по питању аутентичности, о чему ће бити више речи. Треба направити разлику између опасности од природних појава и природних катастрофа. Природне појаве су природни феномени који се дешавају независно од наше воље: земљотрес, поплава и слично. Оно на шта можемо утицати јесте размера штете. Наведене природне појаве могу да изазову оштећења културних добара, али последице које културно добро трпи умногоме зависе од његове осетљивости (због карактеристика локације или његових специфичних вредности). И док на природну појаву која је спољни извор катастрофа не можемо утицати, осетљивост, унутрашњу слабост

наслеђа можемо благовремено уклонити и тиме смањити последице које би потенцијални земљотрес или друга природна несрећа могла изазвати.

И то је у ствари улога и циљ DRM-а, да спречи или смањи негативне утицаје могућих катастрофа на наслеђе уписано на Листу светске културне баштине. Губитак наслеђа је немерљива штета једне заједнице како на локалном тако и на националном нивоу па је за добробит заједнице препоручљиво да се DRM примењује у циљу заштите наслеђа, без обзира на то да ли је оно уписано на Листу или не. Смањењем обима штете коју проузрокује нека катастрофа долази и до смањења материјалних издатака нужних за опоравак од исте, а пракса је небројано пута потврдила да је износ средстава уложених у превенцију увек мањи од оног потребног за санацију.

Иако се DRM првенствено бави смањењем ризика који би угрозили споменичка својства објеката (аутентичност и/или интегритет и одрживост), не занемарују се ни питања везана за људске животе, њихову физичку и економску угроженост.

Сл. 1. Фазе DRM плана (аутор фотографије Милица Грозданић)

DRM се састоји из три фазе, које се односе на активности пре, током и после катастрофе (сл. 1).

Активности које треба предузети пре евентуалне катастрофе односе се на:

- анализу ризика,
- предузимање превентивних мера које би се односиле на поправку и одржавање споменика, редовно праћење њиховог стања, формулацију и спровођење различитих стратегија и програма везаних за управљање ризицима катастрофе,
- припрему мера за хитан одговор у случају опасности. Да би се у тренутку опасности ефикасно одговорило, неопходно је да се мере одговора у случају опасности утврде и разраде пре него што до опасности дође. Потребно је између осталог имати формиране тимове за случај опасности, добро припремљене, са усаглашеном и увежбаном координацијом међу члановима тима. План евакуације треба да буде јасан и читљив за све кориснике, постављен на лако уочљивим местима. Како многи корисници не морају да имају адекватно техничко образовање, неретко се предузимају акције подучавања корисника да читају план, тј. архитектонски цртеж. Треба дефинисати процедуре (одговорности, акције, редослед...), успоставити адекватан систем за упозоравање, обуку, као и припрему привремених склоништа за одлагање покретних културних добара.

Успех превентивних мера зависи од постигнутог степена разумевања. Да би се то постигло, потребно је:

- добро се упознати са историјом претходних катастрофа (наравно да највећу пажњу треба поклонити дешавањима на самом подручју и у региону, али то не значи да не треба изучавати и остале катастрофе изазване истим појавама; лекције научене на туђем искуству могу бити од велике користи),
- добро упознати слабе тачке културних добара, објеката и подручја на којем се налазе; у том циљу неопходно је да мониторинг културног наслеђа постане део свакодневног рутинског рада конзерватора,
- постићи споразум и повезати различите учеснике, повећати њихов број и изградити мрежу.

Активности које се односе на период за време катастрофе подразумевају активности које се предузимају у првих 72 сата након инцидента. Како би одговор био брз и ефикасан, различити поступци и процедуре у циљу спасавања људи и наслеђа треба унапред да буду припремљени и увежбани.

Активности које се односе на период после катастрофе односе се на процену штете, предузимање санационих мера које подразумевају разне интервенције усмерене на поправку оштећеног објекта и активности

опоравка, односно рехабилитације. Ово је фаза и кад треба на основу искуства извршити ревизију DRM, видети шта треба унапредити, шта јесте, а шта није дало очекиване резултате.

ЗАШТО ЈЕ ПОТРЕБАН DRM

- Помаже у очувању културног наслеђа, а наслеђе је потребно чувати јер оно доприноси очувању националног идентитета, успостављању националног јединства, јединства заједнице. Израда DRM плана је и обавеза. Земље потписнице *Конвенције о светском наслеђу* обавезале су се да наслеђе сачувају за будуће генерације, а конзерватори задужени за ове локације да заштите њихову универзалну вредност.
- Катастрофе се догађају. Иако се земљотреси, поплаве, оружани сукоби не могу овим планом спречити, могу се смањити ризици и ублажити последице.
- За време катастрофе, ефикасан DRM план може представљати велику подршку погођеној заједници тиме што ће сачувати њено наслеђе.
- Културно и природно наслеђе може и само допринети смањењу негативних последица катастрофе и то на различите начине: нпр. велике слободне површине неких културних добара могу послужити као безбедна места привременог смештаја људи, добара. DRM помаже да се ти ресурси искористе.
- Санирање последица катастрофе је много скупље него инвестирање у њихову превенцију. Смањење ризика је најефикаснији начин заштите.

ПРИНЦИПИ КОЈИХ СЕ ТРЕБА ПРИДРЖАВАТИ ПРИЛИКОМ ИЗРАДЕ DRM

1. Поред бриге да се наслеђе заштити од великих непогода попут земљотреса, поплава... треба елиминисати или умањити факторе који увећавају последице настале њиховим дејством, нпр. неодржавање, неадекватно управљање, прогресивно погоршавање екосистема, околине...
2. Сагледати ризике којима је културно наслеђе изложено, како на самој локацији, тако и у окружењу;
3. Ризике сагледати као процес, у континуитету, од стања пре евентуалне непогоде, за време и кроз последице акција које се предузимају у циљу опоравка после катастрофе. DRM подразумева планирање и предузимање превентивних мера пре догађаја, али и на припрему предузимања мера у случају опасности и након ње у фази опоравка. Важно је и успоставити добру корелацију активности између ових фаза.

4. Циљ је смањити или избећи негативне утицаје катастрофе по културна добра (очувати аутентичност и универзалну вредност културног добра, људске животе, као и средства за живот)... Због тога очување аутентичне вредности културног добра треба да буде окосница свих планираних активности током све три фазе; пре, за време и после катастрофе.
5. Не бавити се само пасивном заштитом наслеђа у случају катастрофе већ и промоцијом активне улоге наслеђа које оно може имати за ублажавање њених последица; нпр. очувањем и афирмацијом традиционалног знања и вештина. Неки начини традиционалних система грађења показали су се отпорнијим на нпр. дејство земљотреса те могу послужити као инспирација за нове системе грађења...
6. DRM план треба да буде саставна компонента менаџмент планова за културна добра; DRM мере се морају инкорпорирати у правне, техничке и административне мере за заштиту и управљање културним добрима и њиховом околином. Морају се везати за планове за поступање у кризним ситуацијама на локалном, регионалном и националном нивоу.

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ DRM ПЛАНА

Приликом израде плана треба имати на уму да он треба да представља јасно, флексибилно и практично упутство (пре него сет крутих правила) за управника локације, односно културног добра и његов тим. Одређена флексибилност треба да буде уграђена у план од самог почетка. Он не треба да садржи списак акција већ да објасни и укаже на процес и процедуре које се примењују у разним ситуацијама и које прате различита одговорна лица задужена за доношење одлука и предузимање одговарајућих акција.

План треба јасно да дефинише главне циљеве и процесе, обим, циљну групу и агенције одговорне за његову имплементацију. Заснива се на идентификацији и процени кључних ризика по културно добро и његову универзалну вредност, као и ризика по људски живот и имовину људи. Потребно је да јасно назначи алате, технике и стратегије за имплементацију превентивних мера, мера за поступање у случају опасности, као и мера опоравка културног наслеђа од последица катастрофе.

Планом се установљавају обавезе и динамика за преглед и ревизију плана. Зависно од врсте културног добра, план треба да буде што обухватнији. На пример, уколико се неколико културних добара налази у једној средини, препорука је да се израђује један план који би обухватио сва та добра, с разрађеним и координисаним

мерама за свако добро понаособ. DRM план се израђује у различитим формама и разним садржајима, у зависности од тога коме и за коју сврху је намењен. Треба да буде написан у више примерака, а копије треба да буду безбедно чуване на неколико локација, лако доступних у случају потребе, поготову током катастрофе.

РАДИОНИЦЕ

У току трајања курса одржано је пет радионица с циљем да се полазници кроз вежбу на искуствени начин упознају са израдом појединих компонената DRM плана.

Прва радионица под називом *Процена ризика* осмишљена је тако да полазници применом одређене методологије идентификују ризике којима је изложена одређена локација. Као предмет истраживања изабрана је локација *Kiyomizu-dera temple*, једна од укупно 17 локација које су под називом **Historic Monuments of Ancient Kyoto (Kyoto, Uji and Otsu Cities)** уписане на Листу светске културне баштине.

Kiyomizu-dera temple је основан 778. године. Име је добио по водопаду унутар комплекса који се слива са оближњих брежуљака. *Кијомизу (Kiyomizu)* значи чиста, бистра вода. Од свога оснивања до данас много је пута разаран и реконструисан. Унутар комплекса се налази око петнаестак зграда, од којих је најимпресивнија и најпознатија Велика сала (*Хонго*), позната и по својој прекрасној природној сценографији која се мења у зависности од годишњих доба, стварајући увек занимљиве и живописне пејзаже. Подигнута на врху литице, Велика сала вреднована као Национално благо, позната је по својој величанственој тераси (*Kiyomizu Stage*), подигнутој на дрвеним стубовима, са које се пружа величанствен поглед на град у подножју. Овај комплекс годишње посети око 4 000 000 туриста.

За идентификацију ризика је веома важно упознати се са историјом претходних дешавања па смо од инструктора добили информације о несрећама које су погађале ову салу у прошлости, као и о урађеним испитивањима о стабилности грађевине, предузетим рестаураторским и другим радовима. Од 778. године, кад је изграђен, храм је више пута био оштећиван и обновљан. Године 976. оштећен је приликом земљотреса. Од пожара је страдао више пута – 1063, па 1317, када је пожар уследио након земљотреса; 1469, када је пожар избио као последица оружаних сукоба; 1628, када је готово цео изгорео, после чега је за време династије Шогун 1633. године реконструисан. Постојећа грађевина датира из тог периода, мада је и после у неколико наврата обновљена након непогода које су изазвале делимична оштећења. Године 1934. и 1959. оштећења

је изазвао тајфун, 1972. јака киша, 1980. подметнути пожар и 1999. клизиште које је настало као последица обилних падавина. Добили смо информације и о испитивањима и стању носеће конструкције терасе, шта је досад урађено на санирању постојећих оштећења, стабилизацији клизишта, предузетим противпожарним и другим мерама. Све те информације биле су нам потребне да бисмо правилно идентификовали и проценили могуће ризике.

Идентификација ризика се заснива на прикупљеним информацијама и примењеној методологији за одређивање природе и обима ризика којима је културно добро изложено, а на основу анализе опасности која га може задесити, као и његове осетљивости у односу на очекивани догађај, који у садејству могу угрозити људе, имовину, услуге, средства за живот, средину и наслеђе. Подразумева евалуацију постојећег система менаџмента за умањење ризика од катастрофа, евалуацију постојећег система менаџмента за културно добро и евалуацију постојећег система менаџмента за реаговање у ванредним ситуацијама, увид у секундарне изворе информација (уознавање са историјом природних катастрофа и оних изазваних људским активностима на подручју, односно у региону, као и историјом конзерваторских радова) и истраживање локације, и самог културног добра и његовог непосредног окружења. У процени ризика, значајно је у истраживање укључити и анализу подручја око културног добра, јер често опасност по културно добро долази из окружења, које може проузроковати нпр. пожар који се може проширити на културно добро или нпр. онемогућити да помоћ на време стигне до културног добра. Приликом истраживања локације задатак је утврдити могуће узроке, изворе опасности и њихов потенцијални утицај на околину, тј. културно добро. Учећи да идентификујемо узроке опасности и њихов потенцијални утицај на околину, овладали смо и основним терминима који се појављују у DRM, попут опасности, осетљивости и ризика.

ОПАСНОСТ (HASARDS) је термин за феномен, материју, људску активност или услове који могу проузроковати оштећење културног добра или довести до губитка живота или повређивања људи, оштећења имовине, губитка средстава за живот, поремећаја у функционисању заједнице и последица по животну околину.

ОСЕТЉИВОСТ (VULNERABILITY) је карактеристика и околност покретних и непокретних културних добара које га чине подложним штетним ефектима које изазивају опасности.

РИЗИК (RISK) је вероватноћа да дође до негативних последица по културно добро, људе, имовину и средину а настаје као последица интеракције опасности и осетљивости локације.

Као што је већ напоменуто, опасност по културно добро не долази само са локације културног добра већ и из окружења. Тако је за праву процену ризика неопходно идентификовати и ризик који долази из тампон-зоне („*buffer –zone*“).

Процена ризика који долази из окружења била је предмет друге радионице и игре – „*Замисли каиџиро-фу*“ (сл. 2). Предмет истраживања и рада била је стара историјска четврт под називом *Санеизака (Sanneizaka Preservation district)*, која је сачувала изглед и атмосферу традиционалног Јапана. Налази се у подножју Кијомизу-дера храма. Састоји се од низа традиционалних јапанских кућа, приземних и једносратних, грађених у дрвету и подигнутих на узаним дубоким парцелама дуж уских, кривудавих, каменом поплочаних улица у нагибу. Дуж појединих праваца, са обе стране улице смештене су мале трговинске радње и ресторани који нуде традиционалне јапанске производе и који су током целе године пуни туриста. Задатак нам је био да, подељени у групе и вођени инструкторима, на терену идентификујемо и на карти обележимо потенцијалне изворе пожара, могућност ширења, препреке за ефикасно реаговање (нпр. улице које би због мале ширине и евентуалног урушавања зграда након земљотреса постале непроходне за ватрогасна возила), ризична места, безбедна места за први прихват људи и драгоцености, могуће евакуационе руте, хидранте, поготово оне који нису прикључени на градски водовод и слично. Радионица је осмишљена тако да у истим групама у којима смо обилазили локацију, а које су чинили полазници из различитих земаља, пренесемо белешке са терена на карту и осмислимо катастрофичну ситуацију која би настала у случају земљотреса праћеног пожаром, да опишемо потенцијалну штету базирану на уоченим ризицима током обиласка терена и прикупљеним информацијама и на основу њих формирамо идентификациону мапу ризика, као и стратегије борбе против пожара.

Резултати друге радионице омогућили су реализацију треће радионице под називом „*Сценарио ризика*“ (сл. 3). Циљ радионице је био да полазнике упозна с правилима писања и вредновања сценарија. Сценарији су предвиђања о томе како настаје катастрофа и како ће се ситуација одвијати након ње у одређеном временском периоду, нпр. недељу дана од њеног почетка. Не подразумева само набрајање могућих узрока и последица већ описивање одређеног „следа догађаја“, који би могао за одређено време да доведе до катастрофе. Током израде DRM плана, пише се неколико алтернативних сценарија. Прављење алтернативних сценарија помаже да се процене различите могућности и њихов потенцијални утицај на разне компоненте културног добра. Могу се специфицирати за једну или више

Сл. 2. Раг на шерену:
Историјска четврт
„Sanneizaka Preservation
district“
(аутор фотографије
Светлана Димиријевић
Марковић)

потенцијалних изазивача катастрофе. Приликом њиховог вредновања, бројчано се оцењује вероватноћа да се сценарио оствари, размера штете, као и степен губитка вредности, аутентичности, интегритета и одрживости културног добра који би проистекао из катастрофе. Писање сценарија помаже да се увиде сви потенцијални ризици и одреде приоритетне акције које би водиле смањењу изложености културног добра тим ризицима.

Прве три радионице имале су за циљ да полазницима објасне и приближе значење и начин вршења интегрисане процене ризика, која подразумева идентификацију ризика и његову анализу, израду сценарија, евалуацију ризика и дефинисање приоритета у смислу мера које треба предузети како би се ти ризици отклонили или ублажили. Мере за смањење ризика односе се на мере које се директно примењују на културном добру у циљу уклањања слабости и обезбеђења заштите како би се смањила његова осетљивост, или пак на мере чијом применом се неутрализују, уклањају или смањују потенцијални извори опасности. Наведене мере подразумевају акције на стратешком нивоу (у смислу измена закона, подзаконских аката, општих планова и стратегија); на нивоу физичког планирања (кроз планирање намена, саобраћаја, изградње...); техничком и нивоу обезбеђивања редовног одржавања и мониторинга.

Четврта радионица под називом „Приравности у случају опасности и процедуре у случају опасности“

имала је за циљ да укаже на низ различитих мера које треба предузети како би се обезбедио адекватан одговор у случају опасности, затим важност постојања тима за ванредне ситуације на локалном нивоу, као и важност јасно дефинисаних процедура и координисаних веза међу члановима тог тима и са екстерним службама за реаговање у ванредним ситуацијама. Тим за реаговање у ванредним ситуацијама (спасилачки тим) састоји се од чланова који су на основу својих умећа и способности задужени за: координацију, безбедност, администрацију и финансије, односе са медијима, културно наслеђе (поправке и реконструкцију, као и спасавање колекција или фрагмената), природно наслеђе и слично. Важно је да међу члановима тима постоји добра координација и да су сви добро упознати са својим улогама и одговорностима. Сви чланови тима пролазе редовну обуку и вежбе симулације како би се проверила и утврдила њихова оперативна ефикасност. Сваки члан има своју замену ако из непредвиђених разлога не буде у стању да се у случају опасности придружи тиму. Значајно је јасно дефинисати командну структуру и процедуру како би се осигурао ефикасан одговор у случају опасности. Тим треба да има добру и чврсту повезаност са ширим системом за реаговање у случају опасности: с локалном полицијом, ватрогасцима, здравственом службама, органима власти, пре свега на локалном нивоу, и планерским службама. Успостављање ових веза

је важно јер правовремено успостављене и ојачане везе могу утицати да у случају катастрофе ове службе посебно пажњу културном наслеђу. Задатак тима је и да успостави добру везу с локалном заједницом и волонтерима и да користећи медије подиже свест јавности о значају културног наслеђа и потреби да му се приликом опасности и угрожености посвети потребна, посебна пажња.

Вежба коју смо прошли током ове радионице често се примењује у раду с локалном заједницом. За вежбу је послужио један од сценарија из претходне радионице. Формирали смо спасилачки тим за ванредне ситуације. Сваки од полазника је добио одређену улогу. Вежбали смо спасилачки одговор на бази изабраног сценарија. Током вежбе акценат је стављен на јасно дефинисање одговорности сваког актера понаособ, како се они међусобно повезују и обавештавају, какве су им надлежности, преко кога иде комуникација са екстерним службама и слично. Током радионице потврдио се значај формирања спасилачког тима и потреба успостављања јасних и координисаних веза међу члановима.

Пета, последња радионица током курса носила је назив „Планирање опоравка културног добра након катастрофе“. Чланови националних тимова имали су задатак да претпоставе неки сценарио који би могао да задеси одређено културно добро у њиховој земљи и да на бази тако замишљеног сценарија испланирају мере хитног, краткорочног и дугорочног опоравка. Правилно дефинисање ових мера захтева претходно разматрање одређених питања. Односе се на врсте активности које треба предузети у фази непосредно по дешавању катастрофе, као и у фазама краткорочног и дугорочног опоравка, на идентификовање људских и финансијских ресурса који су потребни за сваку фазу понаособ, као и на то које учеснике са интернационалног, националног и локалног нивоа треба ангажовати у свакој од ових фаза. У дефинисању адекватних мера опоравка веома је важно идентификовати ризике који настају након катастрофе. Те ризике је могуће сврстати у неколико група.

У опште ризике спада:

- нарушавање универзалне вредности културног добра приликом предузимања заштитних мера (може да се односи на само културно добро, експонате у њему, али и његову околину или пејзаж, уколико они суделују у креирању његове универзалне вредности),
- оштећења или притисци проузроковани дислокацијом људи, формирањем кампова, саобраћајних веза, новонасталих потреба за енергијом и складиштењем отпада (пример: национални паркови могу да пруже привремено уточиште великој

скупини људи, али би проблем изазвала неконтролисана сеча шуме у циљу обезбеђивања привремених склоништа или огрева),

- нелегална градња и притисци приликом изградње нових домова у циљу да се што пре збрину људи из порушених.

Ризици везани за људе односе се на:

- смањење људских капацитета потребних за адекватно обезбеђивање, надзор и примену санационих и других мера опоравка, настало услед повређивања, смртности или расељавања;
- губитак средстава за живот стицаних експлоатацијом културног добра.

Ризици који непосредно прете културном добру су:

- крађа,
- губитак аутентичности приликом реконструкције,
- оштећења изазвана употребом водених млазова приликом гашења пожара.

И сам управљачки систем је изложен ризицима те приликом природних и других непогода:

- може доћи до оштећења и рушења административних зграда у којима су смештени особље и документација, затим до оштећења и рушења болница, полицијских и ватрогасних станица, оштећења опреме,
- може доћи до губитака у људству међу особљем администрације и спасилачких служби...

Планирање адекватних мера за краткорочни и дугорочни опоравак културног наслеђа подразумева и идентификовање неопходних техничких, људских, институционалних, финансијских извора помоћи и подршке.

Поправка и опоравак великих културних и природних добара може трајати годинама и захтевати средства која надилазе могућности локалне заједнице, што захтева интеграцију с националним системима одбране за опоравак од катастрофа великих размера. Евалуацијом планираних одговора и предузетих мера у периоду након катастрофе пружа се могућност да се прегледа DRM план рађен за културно добро, да се унапреде, измене или задрже поједине мере како би се у случају евентуалне нове катастрофе уклонили недостаци постојећег у циљу још ефикаснијег одговора. Тако је ревизија постојећег DRM плана једна од обавезних мера које се планирају и предузимају у фази дугорочног опоравка.

ПРОЈЕКТИ НАЦИОНАЛНИХ ТИМОВА

Задатак националних тимова био је да на бази информација добијених на предавањима и искустава стечених током радионица направе презентацију (у *PowerPoint*

формату) симулације DRM плана за изабрану локацију у својој земљи (с којом су аплицирали) и да је на крају радионице изложе члановима Отвореног жирија.

На овај начин организатори курса су могли да кроз излагања полазника провере у којој мери су успели да им приближе методологију израде DRM плана, али и шта би сами могли унапредити. Израду своју презентацију, поред провере стеченог знања, полазницима курса се пружала могућност да изложе проблеме и особености културног добра и можда заинтересују међународну јавност да учествује или подржи пројекат његове заштите, јер су међу члановима међународне заједнице били представници Светске банке, председници ICCROM-а и ICCOMOS-а. Израда DRM плана омогућила је полазницима и да се ближе упознају с ризицима којима је изложено њихово културно добро.

Како је фокус курса био на наслеђу од дрвета у урбаној средини, у апликацији за курс навели смо објекте бондручне конструкције тзв. оријентално-балканског типа, утврђене за споменике културе на подручју Београда. Ради ефикасније презентације савладане методологије за финалну презентацију, у договору са инструкторима курса, изабрали смо два, која се налазе у непосредној близини један другоме, а у оквиру једне целине: Конак кнегиње Љубице и Кафану „?“ на Косанчићевом венцу, културно-историјској целини од великог значаја („Службени гласник СРС“, бр. 14/79).

Косанчићев венац представља подручје најстаријег компактног српског насеља у Београду са сачуваним старим растером спонтано насталих улица, старим уличним застором, дрворедима и амбијентом с великим бројем старих кућа и јавних грађевина које документују историјски развој овог дела Београда од прве половине XVIII века. На Косанчићевом венцу сачувани су вредни примерци традиционалне балканске архитектуре: Конак кнегиње Љубице, Кафана „?“, стамбене зграде које представљају прелазне типове од традиционалне ка европској архитектури – Фрушкогорска 10, Косанчићев венац 18; објекти градске архитектуре европских стилова XIX века – Саборна црква, Косанчићев венац 7–15, Кућа Димитрија Крсмановића, Кнеза Симе Марковића 2; значајне грађевине XX века – основна школа код Саборне цркве, Кућа Бранислава Којића, Задарска 6, зграда Патријаршије, Краља Петра 5. Ове, као и друге зграде, чине материјална сведочанства историјског развоја Косанчићевог венца као управног, црквеног и културног центра, те стамбеног средишта.

Конак кнегиње Љубице, културно добро од изузетног значаја за Републику Србију („Сл. гласник СРС“, бр. 14/79), представља један од најрепрезентативнијих сачуваних примера градске архитектуре из прве половине XIX века у Београду. Саграђен је 1829–1831. године,

као званична резиденција кнеза Милоша Обреновића, по идејама и под надзором Хаџи Николе Живковића, првог неимара обновљене Србије. Зидан је у опеци и бондруку. Има одлике градских кућа подигнутих у духу балканске архитектуре, док су у детаљима архитектонске обраде фасада видни утицаји европских стилова. Главном фасадом Конака, окренутом ка Саборној цркви, доминира еркер диванхане смештене на спрату. Над четвороводним кровом покривеним ћерамидом уздиже се осмострано кубе. Смештен је у средишту пространог дворишта, окружен зеленилом и ограђен, некад високом зиданом а сада транспарентном металном оградом. Више пута је мењао намену, а данас се у њему налази део збирке Музеја града Београда.

У непосредној близини Конака кнегиње Љубице, у Улици краља Петра број 6, налази се још један споменик културе – **Кафана „?“**, најстарија београдска кафана (Одлука одељења за заштиту споменика културе при Уметничком музеју бр. 1108 од 2. 12. 1946). Подигао ју је базрђанбаша Наум Ичко 1823. године, по налогу кнеза Милоша Обреновића. Кафана је у овом објекту први пут отворена 1826. године. Отворио ју је Ећим Тома, зет Наума Ичка, те се и звала „Ећим Томина кафана“. Више пута је мењала власнике и називе. Садашњи назив датира из 1892. Зграда је типичан примерак градске куће балканског типа с почетка XIX столећа. Грађена је у бондручној конструкцији. Има подрум, приземље и спрат. Постављена је на уличну регулацију, а дубину парцеле заузимају башта и двориште.

Ови објекти су изабрани због своје старости, спадају у једне од најстаријих на подручју града Београда, затим због примене дрвета у конструкцији и ентеријеру, што их чини посебно осетљивим на дејство пожара, богатог покретног фонда у њима, али и због морфолошко-геолошке специфичности подручја Косанчићевог венца, које може отежати и компликовати активности везане за благовремено и адекватно реаговање након катастрофе.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Радећи на презентацији суочили смо се с многим питањима.

Усвајањем *Privremenih tehničkih propisa za građenje u seizmičkim područjima* 1964. године, након разорног земљотреса који је задесио Скопље, приликом изградње зграда почеле су да се предузимају неопходне техничке мере за заштиту од земљотреса, али ни до данас не постоје законски прописи који би обавезивали на накнадну примену ових мера на објектима изграђеним пре наведене године. Узимајући у обзир ову чињеницу, зар обе вишеспратнице које се налазе лево и десно од

Кафана „?“ не представљају непосредну опасност за ово културно добро у случају земљотреса? Уколико узмемо у обзир чињеницу да се посебно уграђеним сеизмичким сензорима изазива превентивни нестанак струје у случају земљотреса од пет степени по Меркалијевој скали, поставља се питање како би и да ли би на време био угашен пожар који би могао да задеси Кафану „?“ или Конак кнегиње Љубице, уколико би он настао за време земљотреса, а вода из градске водоводне мреже не би могла да се искористи за његово гашење. Имамо ли ми алтернативне изворе воде чији рад не зависи од рада електродистрибутивног система? Шта ако услед земљотреса и евентуално дуготрајних и обилних киша пре њега, проради клизиште на Косанчићевом венцу па дође до урушавања падине и закрчења Карађорђевог улице? Колико ће ватрогасним службама у том случају бити потребно да дођу до ових споменика како би угасили пожар и да ли ће уопште стићи право-ремено? Приликом израде *Плана дејствене регулације њодручја Косанчићевог венца* планиране су санационе мере за стабилизацију падине. Ако ће инвеститори изградње нових објеката финансирати и реализовати њихову изградњу на својим парцелама, ко ће, када ће и како ће инвестирати или иницирати изградњу на парцелама код којих се задржавају постојећи објекти? Има

ли привремених склоништа и где су њихове локације и да ли је особље у Конаку кнегиње Љубице, Кафани „?“ и рецимо Саборној цркви упознато с тиме где би у случају нужде склонили експонате и драгоцености из својих објеката? Када су последњи пут ревидирани спискови тих драгоцености и да ли се чувају на више локација? Шта с недостатком опреме за противпожарну заштиту у стамбеним зградама, непостојањем спасилачких тимова на локацији? Да ли је и у којој мери заједница едукована и обучена како да поступа у случају опасности и како да се односи према културном наслеђу у тим околностима?

Ово су само нека од питања на која смо наишли у припреми презентације и која су нам на недвосмислени начин показала зашто је потребно правовремено о њима размишљати, планирати адекватне одговоре, ублажавати или уклањати потенцијалне ризике, на време успоставити и оснажити везе са осталим службама од којих зависи очување културних добара.

Не можемо утицати на појаву катастрофа, али правовременим реаговањем у знатној мери можемо ублажити последице њихових дејстава. Неке штете је могуће уклонити, вероватно улажући много више него што захтевају превентивне мере, али треба имати на уму и да су неке последице ненадокнадиве. (сл. 4)

Сл. 3. Рад у учионици
(фотографија
преузета из колекције
организатора скупа)

УПОЗНАВАЊЕ СА СТРАТЕГИЈОМ УПРАВЉАЊА РИЗИЦИМА ПО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ У СЛУЧАЈУ КАТАСТРОФА

Сл. 4. Изложбени појстер националној тиму Србије (аутор фотографије Милица Грозданић)

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Proceedings of the International Training Course on Disaster Risk Management of Cultural Heritage 2009*, Ritsumeikan University, October 2009, Kyoto, Japan.
2. *Managing Disaster Risks for World Heritage*, Published in by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, June 2010.
3. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, World Heritage Center, Published in by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris, 2008.
4. Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда.

Summary: SVETLANA DIMITRIJEVIĆ MARKOVIĆ &
MILICA GROZDANIĆ

INTRODUCTION TO THE STRATEGY OF DISASTER RISK MANAGEMENT OF CULTURAL HERITAGE
Tips on the Fifth International Training Course on Disaster Risk Management of Cultural Heritage
held in Japan in September 2010

Cultural heritage is vulnerable to the effects of many natural occurrences, such as floods, earthquakes, landslides, which may assume catastrophic proportions. Cultural heritage is also exposed to hazards resulting from human activity, such as wars, explosions, arsons. Being independent of our will, such events can be neither controlled nor avoided. What we can do is control the extent of damage, because the damage suffered by cultural properties largely depend on their vulnerability (related to their location or specific values). And while we cannot control natural occurrences which are the external source of disasters, we can timely obviate vulnerability, an intrinsic weakness of heritage, and thus reduce the damage which a potential earthquake or some other natural disaster might cause. This is what the role and objective of DRM is – to prevent or reduce damaging effects of potential disasters on the World Heritage properties (as loss of heritage causes immeasurable damage to a community both on local and national levels, it is recommendable for sustained community wellbeing to implement DRM with a view to heritage protection, whether inscribed in the World Heritage List or not).

In order to support the building of institutional capacities necessary for developing integrated plans for disaster risk management (DRM) based on the distinctive characteristics of the cultural heritage and the nature of hazards specific to regional contexts, for the fifth year in a row Ritsumeikan University has organized, under the auspices of UNESCO, an international training course, through which have so far passed participants from Nepal, India, Pakistan, Bhutan, Bangladesh, Iran, China, Korea, the Philippines, Taiwan, Turkey, Palau, Peru, Serbia and Moldova.

The contribution offers a brief account of the experience the authors acquired at the Fifth International Training Course held 13–28 September 2010.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 DRM plan phases (photo by Milica Grozdanić)

Fig. 2 Fieldwork: Sannen-zaka Preservation District, a historic neighbourhood of Kyoto (photo by Svetlana Dimitrijević Marković)

Fig. 3 Classroom work (Course organizers photo-documentation)

Fig. 4 Exhibition poster by Serbia's national team (photo by Milica Grozdanić)